

V. I. Lenin a revoluční zákonnost

K. SVOBODA — S. SVOBODOVÁ

1. Otázkám revoluční zákonnosti¹⁾ věnoval V. I. Lenin značnou pozornost jak ve své práci teoretické, tak i ve své činnosti praktické, spojené zejména s jeho funkcí předsedy rady lidových komisařů a předsedy rady práce a obrany.

Lenin pojímal revoluční zákonnost jako jednu z metod výstavby socialistické společnosti a při různých příležitostech, počínaje od prvních dnů Velké říjnové socialistické revoluce, podtrhával nezbytnost co nejprísnějšího zachovávání zákonů a předpisů.²⁾

Je ovšem zcela pochopitelné, že uplatňování zákonnosti vystupovalo v různých údobích Leninova života do popředí s různou silou a muselo podléhat určitým omezením v období občanské války a zahraniční intervence. V době, kdy se rozhodovalo o bytí či nebytí sovětské státní moci vůbec, bylo přirozeně nutné v zájmu účinného boje proti svrženým třídám a interventům připustit zjednodušení některých záruk zákonnosti (např. procesních) či použití opatření, přesahujících rámec zákonnosti.³⁾ Tyto jevy byly ovšem podmíněny konkrétně historickou situací⁴⁾ a neznamenaly popření zákonnosti jakožto principu, vlastního socialistické společnosti.

2. Předpoklad zákonnosti V. I. Lenin spatřoval v existenci rozvinutého zákonodárství. Tuto přímou souvislost zákonnosti a právního řádu stručně

¹⁾ Termín „revoluční zákonnost“ se v SSSR všeobecně používal po celé přechodné období: setkáváme se s ním nejenom v Leninových projevech a statích, ale také v dokumentech státních a stranických orgánů. Termín „revoluční zákonnost“, který používáme v tomto článku (resp. hovoříme jen o zákonnosti), byl tedy spjat s určitou historickou etapou vývoje sovětské společnosti. Teprve v další etapě vývoje, přibližně od přijetí ústavy SSSR v r. 1936, se užívá termín „socialistická zákonnost“.

²⁾ Srov. např. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 35, str. 66; sv. 39, str. 155 aj.

³⁾ Srov. např. Lenin o socialističeskoj zakonnosti, Moskva 1958, str. 426—427 a *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 38, str. 295. Avšak i použití mimořádných opatření proti kontrarevoluci, prováděných mimo zákon, Lenin vázal — alespoň v prvním období občanské války — na splnění určitých podmínek (viz *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 37, str. 129).

⁴⁾ Lenin k tomu výstižně poznamenal: „Je pochopitelné, že za vojenského útoku, kdy se sáпали na sovětskou moc, kdybychom tehdy postavili tento úkol (tj. uskutečňování větší zákonnosti — autoři), byli bychom pedanti, hráli bychom si na revoluci, ale revoluci bychom nedělali...“ (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 44, str. 328—329).

vyjádřil v Návrhu tezí usnesení o přesném dodržování zákonů: „Zákonost musí být zvýšena (nebo co nejprísněji zachovávána), neboť základy zákonů RSFSR jsou položeny.“⁵⁾ V této souvislosti třeba zdůraznit, že Lenin měl na mysli nejen existenci zákonodárství rozvinutého, ale také svým obsahem demokratického. Tato spojitost mezi demokratičností zákonodárství a zákonností má zásadní význam, neboť podtrhuje nutnost zachovávání a prohlubování socialistické demokracie jako podmínky zákonnosti.

Je proto zcela zákonité, že Lenin, maje na zřeteli úlohu socialistické zákonnosti, věnoval od samého vzniku sovětské státní moci soustavnou pozornost rozvoji a zdokonalování sovětského právního řádu. V tomto směru je příznačné, že doslova v prvních dnech Říjnové revoluce navrhuje zřídit při předsedovi rady lidových komisařů komisi zákonodárných návrhů.⁶⁾ Ve své činnosti jako předseda rady lidových komisařů a předseda rady práce a obrany dal přímo podnět k vypracování řady dekretů a usnesení, mnohé z nich sám koncipoval anebo významnou měrou se podílel na jejich vypracování redigováním apod.⁷⁾ Zvláštní zájem projevoval o kodifikaci sovětského práva: již v roce 1918 se dotazuje lidového komisaře spravedlnosti D. I. Kurského, co bylo uděláno pro kodifikaci⁸⁾ a v době, kdy se uskutečňuje rozsáhlá kodifikace sovětského práva, sleduje pozorně její průběh a vyslovuje některé zásadní náměty k vypracování např. návrhu občanského zákoníku, i když nemoc mu zabránila v tom, aby se jím zabýval detailně.⁹⁾

Považujeme za účelné alespoň krátce upozornit na některé základní Leninovy myšlenky, týkající se legislativní činnosti a techniky, které si zachovávají plnou aktuálnost v dnešní době.

Lenin si byl vědom závažnosti zákonodárné (normotvorné) činnosti

⁵⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 37, str. 129.

Z uvedeného se podle našeho soudu podává, že působení revolučního právního vědomí jakožto „náhrady“ za právní předpisy přichází v úvahu jen v době, kdy socialistická státní moc nebyla ještě schopna upravit některé společenské vztahy svými zákony. Tato cesta, o níž se Lenin zmiňuje v poznámkách k programu strany (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 38, str. 115), byla skutečně po Říjnové revoluci nastoupena. Je pochopitelné, že po kodifikaci sovětského práva tato funkce revolučního právního vědomí ztratila své opodstatnění. Za této situace, jak je patrné z Leninova dopisu D. I. Kurskému (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 190), přichází v úvahu působení revolučního právního vědomí jen v oblasti aplikace práva (samozřejmě jen v rámci daného právního předpisu, který ovšem v závislosti na povaze věci a konkrétně historických podmínkách může být formulován více či méně šířeji).

⁶⁾ Srov. *Leninskij sbornik* XXI, str. 91.

⁷⁾ Lenin sám vypracoval nejméně 47 návrhů dekretů a usnesení programově politického charakteru (viz *Voprosy istorii KPSS*, 1963, č. 4, str. 15) a bezprostředně se zúčastnil redigování a zpracování 373 dekretů a usnesení, vydaných jen v době od 25. října 1917 do 16. března 1918 (viz I. B. Stěrník, V. I. Lenin o pravotvorčeskoj rabotě, *Sovetskoje gosudarstvo i pravo*, č. 7, 1968, str. 90).

⁸⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 50, str. 59.

⁹⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 44, str. 398–400; str. 401 a 411.

a proto zdůrazňoval požadavek uvážlivého a promyšleného postupu („... zákony nutno přijímat s trojnásobnou obezřetností. Sedmkrát měř!“)¹⁰⁾ a kategoricky se vyslovoval proti spěchu při vypracování dekretů,¹¹⁾ jenž se záporně odráží na jejich obsahu a formě. Stačí připomenout, jak kritizoval chvat v přípravě dekretů malé rady lidových komisařů, který charakterizuje jako nepořádek, jehož další trvání by mohlo vést k zásahu ústředního výboru strany.¹²⁾

Hluboké a rychlé proměny společenských vztahů, k nimž docházelo po vítězství Říjnové revoluce, si nutně vyžadovaly změny existujících právních předpisů.¹³⁾ Lenin, počítaje s možností a nutností zrušení a změn platných právních předpisů, je připouštěl jen v případě jejich odůvodněnosti. Z tohoto hlediska není bezvýznamný jeho požadavek, aby dříve než se přistoupí ke zrušení (změně) dekretu, týkajícího se určité instituce (v daném případě se jednalo o tiskové tribunály), byly předem shrnuty a posouzeny výsledky její práce.¹⁴⁾ Tato konkrétní směrnice má obecný dosah, jenž možno formulovat takto: legislativní změny lze provádět jen na základě zhodnocení působení dosavadních právních předpisů v praxi. Cestu k získávání poznatků o působení platných právních předpisů spatřoval Lenin jednak ve shromažďování zkušeností pracujících o realizaci zákonů a jiných předpisů, jednak v kontrolní činnosti státních orgánů samotných.¹⁵⁾ Zdá se nám, že do značné míry zůstává stále nedoceněn Leninův podnět o úkolech specializovaného kontrolního orgánu na tomto úseku. Ve svých poznámkách k návrhu usnesení VÚVV o lidovém komisiátu dělnicko-rolnické inspekce a v dopise J. V. Stalinovi Lenin poznamenal, že tento lidový komisiát má kontrolovat a sledovat činnost organizací, zařízení a podniků „... také z hlediska shromažďování materiálu pro nové zákony ...“^{15a)}

Není bez zajímavosti, že Lenin přikládal značnou důležitost posouzení návrhů dekretů odborníky (např. u zákona o akcích navrhoval vypracování písemných posudků) a prosazuje — řečeno slovy dneška — provádění expertíz.¹⁶⁾

¹⁰⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 54, str. 191.

¹¹⁾ Naléhavé okolnosti nejednou vyžadovaly, aby sovětský zákonodárce reagoval rychle na společensky nebezpečná jednání; Lenin např. ve spojitosti s bojem proti úplatkářství žádá o předložení návrhu zákona s „demonstrativní rychlostí“ (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 50, str. 70).

¹²⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 53, str. 143.

¹³⁾ Srov. např. *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 248. Leninovi byla však naprosto vzdálena myšlenka nedodržování zákonů z důvodu, že neodpovídají společenským potřebám. Za jediné správné považoval řešení, spočívající ve zrušení či změně takovýchto předpisů: „... Zákony mají v přechodné době dočasný význam. A jestliže zákon překáží vývoji revoluce, pak se zruší nebo opraví...“ (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 36, str. 504). Jak patrně, Stalinova teze o „odložení“ zákonů se diametrálně lišila od názoru Lenina.

¹⁴⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 36, str. 210.

¹⁵⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 43, str. 329–330.

^{15a)} Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 44, str. 413.

¹⁶⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 50, str. 60.

V neposlední řadě třeba připomenout i Leninovu péči, věnovanou redigování zákonodárných aktů a přesnosti formulací. Například, ve svém dopise z 27. srpna 1921 vyžaduje, aby texty dekretů byly připravovány obezřetněji a pečlivěji.¹⁷⁾ O tom, jakou váhu V. I. Lenin přisuzoval přesnému redigování a formulování právních aktů svědčí to, že nesprávnost redakce byla pro něho důvodem k jejímu nepřijetí¹⁸⁾ a že v kontrole správnosti formulací dekretů a usnesení viděl natolik závažný úkol, který třeba oddělit od funkcí prověrky a zdokonalování správního aparátu a svěřit ho jednomu z náměstků předsedy rady lidových komisařů.¹⁹⁾

3. V Leninově díle jsou také formulovány, byť v různém rozsahu a hloubce, některé základní požadavky, spjaté s uplatňováním revoluční zákonosti.

Především je patrné, že V. I. Lenin dbal o to, aby se respektovaly právní akty vyšších státních orgánů, přičemž vycházel z existující hierarchie státních orgánů. Tento závěr lze například doložit Leninovými slovy, zdůvodňujícími jeho odmítnutí změnit rozhodnutí presidia ÚVV: „... Vzhledem k tomu, že o této otázce rozhodlo presidium ÚVV, které podle ústavy stojí *výše* než rada lidových komisařů, ani já jako předseda RLK, ani rada lidových komisařů nemáme právo změnit rozhodnutí...“²⁰⁾ Z uvedeného je vidno, že Lenin uznával vedoucí úlohu zákona v systému právních aktů, která se projevuje také v tom, že právní akty mají být v souladu se zákony a zakládat se na nich (sovětská právní teorie hovoří o požadavku tzv. „verchovenstva zakona“).

Dále je nutno povšimnout si toho, jak Lenin zdůrazňoval všeobecnou závaznost socialistické zákonitosti, z níž vyplývá, že i samy státní orgány jsou vázány zákonnými ustanoveními. V jedné ze svých statí Lenin přímo požaduje, aby státní orgány (jejich pracovníci) byli příkladem v přísném plnění zákonů.²¹⁾ Bylo by možné uvést nemálo příkladů, s jakou rozhodností Lenin vystupoval proti jakémukoli porušování zákonitosti ze strany státních orgánů (jejich pracovníků) a s jakou důsledností se domáhal toho, aby porušovatelé zákonitosti byli voláni k odpovědnosti (podrobněji viz sub 4). Toto akcentování povinnosti státních orgánů dodržovat zákony a jiné právní předpisy nepochybně pramenilo z vědomí, jaké nebezpečí — a to i svými negativními politickými důsledky — představuje porušování zákonitosti těmi, jimž byl svěřen výkon státní moci.²²⁾

¹⁷⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 53, str. 143.

¹⁸⁾ Srov. *Leninskij sbornik XXXVI*, str. 277.

¹⁹⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 331.

²⁰⁾ Srov. *Leninskij sbornik XXXV*, str. 58 a též *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 40, str. 268.

²¹⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 37, str. 480.

²²⁾ Lze si položit otázku, zda požadavek všeobecné závaznosti revoluční zákonitosti, vztahující se také na orgány socialistického státu, není v rozporu s Leninovým vymezením diktatury jako neomezené moci „... opírající se o sílu, a ne o zákon...“ či jako moci ničím neomezené, neohraničené žádnými zákony (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 12, str. 288 a 320). Máme za to, že zde žádný rozpor neexistuje. V prvním vymezení Lenin totiž stručně charakterizuje zdroj (podstatu) diktatury a míří proti

Lenin kategoricky formuloval požadavek jednotnosti zákonnosti a zabýval se jím z mnoha hledisek především ve svém dopise „O »dvojí« podřízenosti a zákonnosti“.²³⁾

Je pozoruhodné, že již v době před vznikem SSSR jako svazového státu Lenin kladl důraz na jednotné uplatňování zákonnosti nejen v Ruské republice, ale v celé federaci. Pochopitelně Lenin měl na mysli jednotné chápání a pojímání zákonů federálních a nevylučoval, ale naopak předpokládal existenci zákonodárství národních republik jakožto podmínky jednotné republikové zákonnosti.

Leninova teze o jednotné federální zákonnosti má svou závaznou platnost pro všechny socialistické státy s federativním zřízením: jiné řešení by totiž znamenalo opuštění významného nástroje, tmelícího svazek národních států v jediný celek.²⁴⁾

V jednotné zákonnosti Lenin spatřoval důležitý nástroj centrálního řízení, které jako jedna ze stránek demokratického centralismu, jenž nemá nic společného s šablonou, zajišťuje jednotu v základním, stěžejním, podstatném.²⁵⁾ Uplatňování centrálního řízení (a tudíž i jednotné zákonnosti jako jeho projevu) V. I. Lenin spojoval s existencí místních zvláštností a s nezbytností jejich respektování.²⁶⁾ Z tohoto Leninova pojetí vyplývají závažné důsledky pro oblast legislativní techniky a řešení otázky právního postavení místních orgánů.

Z uvedeného pojímání demokratického centralismu a jednoty zákonnosti jako nástroje ústředního řízení lze logicky dovodit, že právní předpisy, týkající se řízení státní správy a národního hospodářství, musí místním orgánům, které jsou nejzpůsobilejší přihlížet k existujícím zvláštnostem, poskytovat dostatečný prostor, tj. mají mít spíše rámcový charakter, neboť jejich přílišná podrobnost by svazovala aktivitu a iniciativu místních orgánů. Dále pak je zřejmé, že ústřední orgány, sjednocující a řídící činnost místních orgánů a hospodářských organizací, musí respektovat jejich samostatnost. Konečně nutno dbát o to, aby místní orgány samy měly možnost působit na centrální řízení, a to — pokud jde o oblast práva — svou spoluúčastí na tvorbě základních právních předpisů, jejichž

formálně právním představám o původu státní moci a nikterak se nedotýká otázky vztahu orgánů socialistického státu k jeho vlastním zákonům. V druhém vymezení se pak jedná o vztah proletářské státní moci k zákonům buržoazním, resp. je vyjádřeno, že vázanost orgánů socialistického státu vlastními zákony není absolutní ve smyslu jejich nezměnitelnosti (srov. též poznámku 14).

²³⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 197–201.

²⁴⁾ Stranou ponecháváme problematiku kritérií, podle nichž se určuje předmět a rozsah federálního a národního zákonodárství. Hlavní problém, všeobecně řečeno, spatřujeme v určení správné míry mezi kompetencí federace a národních republik: na jedné straně není žádoucí připustit omezování národního zákonodárství, což by svědčilo o přílišné centralizaci na úrovni federace, na druhé straně stejně nesprávným by bylo rozšíření sfér národního zákonodárství natolik, že by byla oslabena jednotící funkce zákonodárství federálního.

²⁵⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 35, str. 203.

²⁶⁾ Srov. tamtéž a sv. 45, str. 198.

prostřednictvím se centrální řízení uskutečňuje či kontrolou jejich provádění.

Potřeba respektování místních (resp. konkrétních)²⁷⁾ podmínek se ovšem týká i oblasti aplikace práva. Jde totiž o to, že všude tam, kde místní (resp. konkrétní) podmínky hrají určitou důležitost (zejména ve státní správě a při řízení národního hospodářství), se střetáváme s právními předpisy, které státnímu orgánu, jenž je aplikuje, dávají možnost různých řešení. Povinnost příslušného orgánu spočívá v tom, aby na základě a v rámci hranic aplikovaného předpisu zvolil řešení účelné.

Tím se dostáváme k otázce vztahu účelnosti a zákonnosti, nad níž se Lenin několikrát zamýšlel. Například, pojednávaje o úkolech dělnicko-rolnické inspekce, uvádí, že „... dělnicko-rolnická inspekce soudí nejen z hlediska zákonnosti, ale i z hlediska účelnosti...“.²⁸⁾ Máme zato, že na uvedeném místě měl Lenin na mysli sledování, kontrolu účelnosti v rámci existujících právních předpisů,²⁹⁾ která náleží orgánům dělnicko-rolnické inspekce, zatímco orgány prokuratury dozírají výlučně na zákonnost, tj. nezkontrolují, je-li to či ono jednání, uskutečněné v rámci právního předpisu, účelné či neúčelné. Možno tedy shrnout, že Lenin jasně rozlišoval mezi pojmy „účelnost“ a „zákonnost“, aniž je však ve výše uvedeném smyslu stavěl proti sobě.

4. Leninovi byly naprosto cizí představy o jakoby automatickém uplatňování zákonnosti v socialistické společnosti. Právě naopak vyzýval pracující k aktivnímu boji za zákonnost. V dopise V. V. Adoratskému napsal: „... veškerá pomoc, kterou můžete poskytnout žadatelům, musí spočívat v poskytnutí jim »právnícké« pomoci, tj. naučit je (a pomoci jim) bojovat za své právo podle všech pravidel v RSFSR zákonné války za práva.“³⁰⁾ Z uvedeného je mimo jiné vidno, jak vysokou úlohu Lenin přikládal subjektivní zainteresovanosti občanů na obnově porušeného práva: její uplatnění je důležitým faktorem v boji za realizaci zákonnosti, a proto je na místě široce ji využívat při konstituování a fungování právních záruk zákonnosti.

Účast v boji za zákonnost Lenin však nepodmiňoval jen individuální zainteresovaností občanů, jejichž práva byla porušena. Několikrát poukázal na to, že boj za zákonnost může být úspěšný jen tehdy, budou-li masy pracujících dozírat na zachovávání zákonnosti.³¹⁾ Myslíme, že požadavek

²⁷⁾ Domníváme se, že Leninova slova o respektování místních podmínek možno chápat, zejména se zřetelem k jeho úvahám o individualizaci trestu, ukládaného soudem (Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 45, str. 198–199), šířeji, tj. jako respektování konkrétních okolností a skutečností vůbec.

²⁸⁾ Srov. V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 45, str. 199.

²⁹⁾ V některých případech k překrývání pojmů zákonnosti a účelnosti nedochází: je tomu tak při hodnocení účelnosti určitého jednání či postupu, které není právně upraveno.

³⁰⁾ Srov. V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 53, str. 149.

³¹⁾ Srov. V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 44, str. 171 a 337.

účasti pracujících v boji za zákonnost měl a má nemalý význam z hlediska Leninova dialektického pojmání vztahu zákonnosti a kulturnosti: uskutečňování zákonnosti považoval za rys kulturnosti a ve zvyšování kulturnosti pracujících spatřoval prostředek k upevňování zákonnosti.³²⁾

V. I. Lenin věnoval mnoho pozornosti otázkám zdokonalování záruk zákonnosti. Není zajisté náhodou, že právě v posledních letech svého života, kdy se již mohl opírat o několikaleté zkušenosti z výstavby socialistického státu, vyzdvihoval jako jeden z hlavních problémů v činnosti státních orgánů prověrku plnění („...soustředit těžiště práce na výběr lidí a na kontrolu skutečného plnění...“).³³⁾ Šlo mu o to, aby správní orgány prověřovaly plnění právních aktů, přijatých jimi samými, jakož i orgánů podřízených, a to též z hlediska zákonnosti.³⁴⁾

Jak jsme již uvedli, Lenin viděl v boji pracujících za zákonnost důležitou sílu, napomáhající její realizaci, resp. obnově. Proto prosazoval, aby občanům byla dána co nejširší možnost napadat rozhodnutí a postupy sovětských orgánů pro jejich nezákonnost či z jiného důvodu prostřednictvím stížností. Bez nadsázky lze říci, že Lenin zformuloval a svou praktickou činností stvrdil základní principy práva stížností sovětských občanů. Především je pojímá jako právo, které není omezeno ani co do okruhu nositelů, ani co do svého předmětu. Dále dal podnět k stanovení určitých pravidel při vyřizování stížností, přičemž je zajímavé, že počítal s instančním postupem.³⁵⁾ Konečně pak trval na vyvozování přísných důsledků z nedbalého vztahu k stížnostem pracujících a s největší tvrdostí zasahoval proti těm, kdož pronásledovali stěžovatele.³⁶⁾

Rozhodujícím způsobem Lenin ovlivnil vypracování zásad, na nichž byla založena organizace a činnost sovětské prokuratury, které přikládal významnou úlohu v ochraně a upevňování zákonnosti. K tomu, abychom správně pochopili důležitost Leninova vystoupení k těmto otázkám, je třeba si uvědomit značnou složitost průběhu diskusí kolem vzniku sovětské prokuratury.

Původní návrh dekretu o státní prokuratuře, vypracovaný lidovým komisariátem spravedlnosti,³⁷⁾ spočíval na koncepci, že dozor nad zachová-

³²⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 199 a 201.

Přitom za součást kulturnosti v širokém slova smyslu nutno považovat také právní kulturu, do níž patří i znalost právních předpisů. Z tohoto hlediska je pochopitelný Leninův zájem o právní propagandu mezi obyvatelstvem, vedenou v tisku a formou přednášek a kursů (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 50, str. 59). Zvláště ostře stavěl otázku znalosti právních předpisů u pracovníků státních orgánů: ve svých doporučeních, týkajících se obsahu článku o usnesení VI. sjezdu sovětů o důsledném zachovávaní zákonů, navrhuje vysvětlit, že „...budeme trestat i za *neznalost*... tohoto zákona“ (*Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 51, str. 95).

³³⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 61.

³⁴⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 44, str. 364 a 368.

³⁵⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 37, str. 130.

³⁶⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 50, str. 319 a *Leninskij sbornik XXIV*, str. 179.

³⁷⁾ Počátkem ledna roku 1922 byl uveřejněn v časopise *Ježenědělnik sovetskoi justicii* (roč. 1922, č. 1, str. 12–13).

váním zákonnosti místními orgány vykonávají odbory justice při gubernských výkonných výborech prostřednictvím lidových prokurátorů při nich působících. Závislost lidového prokurátora na místním orgánu se projevovala v tom, že jeho návrh, aby gubernský výkonný výbor zrušil nezákonné akty nižších místních orgánů, měl být obligatorně předložen kolegiu odboru justice a že byl povinen podávat kolegiu zprávy o své činnosti (rovněž jen jeho prostřednictvím mohl podávat zprávy odboru prokuratury lidového komisariátu spravedlnosti). Pokud jde o způsob ustanovování, návrh počítal s tím, že prokurátor republiky bude jmenován presidentem VÚVV, lidoví prokurátoři kolegiem lidového komisariátu spravedlnosti (kandidáty měly navrhnout gubernské odbory justice) a jejich pomocníci — gubernskými odbory justice.

Proti tomuto pojetí v odborném tisku vystoupil L. Savrasov³⁸⁾ a zejména pak N. Krylenko, který přesvědčivě zdůvodnil, že dozor nad zachováváním zákonů místními orgány může být účinný jedině tehdy, je-li orgán, jemuž je tento dozor svěřen, nezávislý na místní moci (s tím pak spojoval způsob jmenování shora) a jsou-li poskytnutá mu práva dostatečně účinná.³⁹⁾

Tato protikladná stanoviska se střetla i na čtvrtém všeruském sjezdu pracovníků sovětské justice, který se v podstatě přiklonil ke Krylenkově pojetí, aby prokurátor byl jmenován a odvoláván ústředím a nebyl, pokud budou nadále existovat gubernské odbory justice, vázán jejich rozhodnutím v té či oné otázce. Zásady nezávislosti prokurátorů na místních orgánech a jejich ustanovování ústředím se staly, soudě podle zpráv z denního tisku,⁴⁰⁾ základem nového návrhu dekretu, předloženého III. zasedání VÚVV a opětovně vedly k střetu dvou vyhraněných představ. Jen někteří členové VÚVV (např. Kalinin, Skrypnik, Jachontov) podporovali předložený návrh, zatímco ostatní s ním vyslovili nesouhlas, zejména s ustanoveními o jmenování prokurátorů shora a o jejich právu podávat protest proti nezákonným rozhodnutím místních orgánů.⁴¹⁾ Návrh přijat nebyl a k jeho projednání VÚVV zřídil zvláštní komisi, která se nakonec vyslovila proti návrhu dekretu. Stejně stanovisko zaujala i stranická komise, zřízená pro řízení práce III. zasedání VÚVV.

³⁸⁾ V článku „Po povodu projektu o gosudarstvennoj prokurature“ uvedl: „Život vede k záměně tohoto kolektivního strážce (tj. gubernského odboru justice — autoři), velmi závislého na gubernských orgánech moci, orgánem monokratickým, přímo a bezprostředně podřízeným lidovému komisariátu spravedlnosti a svobodným od místních vlivů“ (srov. Ježenědělnik sovetskoj justicii, č. 2, 1922, str. 2).

³⁹⁾ Srov. N. Krylenko, K kritice projektu o prokurature, Ježenědělnik sovetskoj justicii, č. 3, 1922, str. 3.

⁴⁰⁾ Srov. Pravda, 14. 5. 1922, str. 4.

⁴¹⁾ Je zajímavé, že argumentace odpůrců předloženého návrhu se opírá především o koncepci jednotné státní moci, vylučující dělbu moci mezi jednotlivými státními orgány, resp. jejich vzájemnou kontrolu. Například Osinskij prohlásil, že předložený návrh „... je pokusem oddělit... administrativní moc od soudní. Avšak spojení všech prerogativ moci v jediném státním orgánu je výdobytkem revoluce“ (srov. Ježenědělnik sovetskoj justicii, č. 18, 1922, str. 6). V obdobném duchu se nesla i argumentace Kaganovičova (srov. Izvestija, 16. 5. 1922, str. 1).

A v této etapě do diskuse vstoupil V. I. Lenin známým dopisem „O »dvojí« podřízenosti a zákonnosti“. Především plně podpořil myšlenku nezávislosti prokurátorů na místních orgánech a ostře odmítl úvahy o jejich dvojí podřízenosti, tj. nejenom centru, ale také místním orgánům. Dále prosazoval zásadu centralizace prokuratury jakožto předpoklad jednotného pojmání zákonnosti, neovlivňovaného zájmy a předsudky místní byrokracie a místních vlivů. Konečně obhájil, aby prokurátoři měli právo podávat protest proti nezákonným právním aktům, aniž by jim náležela jakákoliv administrativní moc. Přitom Lenin předpokládal, jak o tom svědčí poslední věta jeho dopisu J. V. Stalinovi, že protesty budou projednávat soudy.

Leninem formulované zásady výstavby a činnosti prokuratury schválilo politbyro dne 22. května 1922 a předalo tuto otázku k projednání komunistické frakci, působící na třetím zasedání VÚVV. Avšak komunistická frakce nesouhlasila s nezávislostí prokurátorů na místních orgánech a vyslovila se pro jejich dvojí podřízenost. Proto se politbyro celou věcí zabývalo znovu o dva dny později a potvrdilo své předchozí usnesení, jímž byla odmítnuta zásada dvojí podřízenosti, přičemž však z něho vypustilo část, týkající se výlučného práva prokurátorů předat protest k rozhodnutí soudu.⁴²⁾

Jak vidíme, v otázce, který orgán má rozhodovat o podaném protestu, došlo k významnému posunu: zatím co původní Leninova koncepce a první usnesení politbyra počítaly s projednáváním protestů před soudy, druhé usnesení politbyra s touto možností již nepočítalo. Řád o prokurátorském dozoru z 28. května 1922, svěřil pak rozhodování o protestech samotným správním orgánům, resp. presidiu VÚVV.

Z předcházejícího vyličení je dostatečně zřejmé, jak ostrý boj vyvolala otázka nezávislosti či dvojí podřízenosti místních prokurátorů. Lze předpokládat, že za situace, kdy myšlenka o nezávislosti prokurátorů na místních orgánech byl kladen tak velký odpor, nebylo patrně možné setrvat i na původním záměru, aby o protestech prokurátorů proti nezákonným rozhodnutím správních orgánů rozhodovaly nezávislé orgány, tj. soudy.

Důležitý prostředek k ochraně zákonnosti Lenin spatřoval ve vyvozování odpovědnosti vůči těm, kdož porušili zákonnost, ať již šlo o občany anebo o představitele sovětské moci.⁴³⁾ Vůči pracovníkům sovětského státního aparátu, kteří narušili zákonnost, uplatňoval (popř. navrhoval) použití různých disciplinárních opatření až po odvolání z funkce či propuštění.⁴⁴⁾ Jednalo-li se o zneužití moci anebo o značně rozšířené porušování zákonnosti, proti němuž bylo nutno bojovat s veškerou energií, Lenin neváhal postavit otázku soudní odpovědnosti.⁴⁵⁾ Společenský význam projednávání těchto případů před soudem viděl nikoli v použití přísných sankcí, ale ve veřejnosti jednání: „...ze zásadních důvodů je nutné, aby takové věci

⁴²⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 551.

⁴³⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 35, str. 203; sv. 37, str. 32–33; sv. 50, str. 110 a *Leninskij sbornik* XVIII, str. 129.

⁴⁴⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 53, str. 199 a sv. 50, str. 79.

nezůstávaly vnitřní záležitosti byrokratických institucí, nýbrž aby byly odsuzovány veřejně, a to ani ne tak proto, aby viníci byli přísně potrestáni (k tomu by snad stačila důtka), ale aby se o takových věcech na veřejnosti mluvilo a vyvrátil se tak všeobecný názor, že viníky stejně trest nestihne...“.⁴⁶⁾

Lenin vždy poukazoval na nutnost důsledného postupu při uplatňování odpovědnosti za porušení zákonnosti. Již na podzim r. 1918 píše, že trestný čin proti disciplíně a revolučnímu vojenskému duchu nesmí zůstat bez trestný a myšlenku neodvratitelnosti trestu (sankce) zdůrazňuje i na jiném místě.⁴⁷⁾ Se zásadou důsledného a neodvratitelného postihu osob, porušujících zákonnost, je úzce spjat Leninův požadavek vyvozování odpovědnosti vůči každému, kdo se dopustil protiprávního jednání, bez ohledu na jeho služební postavení a stranickou příslušnost.⁴⁸⁾ Tento požadavek, nehledě na své aspekty politické, namířené proti tehdy se projevujícím tendencím využívat příslušnosti ke komunistické straně, má i svou důležitou stránku právní: je totiž projevem zásady rovnosti občanů před zákonem.⁴⁹⁾

5. V. I. Lenin se mnohokrát vracel k otázce uplatňování vedoucí úlohy komunistické strany: jeho zájem o tuto problematiku byl o to větší, že v praxi vytvářející se vztahy mezi stranou a sovětskou státní mocí považoval za nesprávné.⁵⁰⁾ Aniž bychom se zabývali tímto problémem v plné šíři, považujeme za vhodné osvětlit Leninovy názory na vzájemný vztah strany a sovětských orgánů, zejména orgánů soudních a na úlohu strany v oblasti zákonodárné činnosti.

Ve vztazích strany k sovětským státním orgánům základní nedostatek Lenin viděl v tom, že do stranických orgánů se často přenášelo rozhodování o otázkách, o nichž vzhledem k jejich povaze a významu měly rozhodovat sovětské státní orgány, což objektivně vedlo ke snižování odpovědnosti posledních. Lenin se proto důrazně vyslovoval pro velmi přesné rozhraničení funkcí strany (a jejího ústředního výboru) a sovětské státní moci, jež vyžaduje „... zvýšit odpovědnost a samostatnost sovětských pracovníků a sovětských institucí a straně ponechat celkové řízení všech státních orgánů dohromady, bez dosavadního příliš častého, nepravidelného, často drobného zasahování...“.⁵¹⁾ Lenin ve své praktické činnosti usiloval

⁴⁵⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 38, str. 15; sv. 43, str. 328 a sv. 37, str. 480.

⁴⁶⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 54, str. 71 a 87–88.

⁴⁷⁾ Srov. *Leninskij sbornik XXXIV*, str. 44–45.

⁴⁸⁾ Srov. např. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 50, str. 374 a *Leninskij sbornik XXXIV*, str. 314.

⁴⁹⁾ V této souvislosti poznamenejme, že Lenin několikrát vyslovil myšlenku o přísnějším trestání komunistů než nekomunistů (srov. *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 44, str. 397 a 398; sv. 45, str. 53 a *Leninskij sbornik XXXVI*, str. 362). I když je zřejmé, že šlo o nikoliv právní, ale politickou směrnicí, vzniká zde otázka jejího vztahu k zásadě rovnosti občanů před zákonem. Lze předpokládat, že Lenin patrně měl na mysli přísnější postih komunistů právě v těch případech, kdy se dopustili trestné činnosti díky postavení, jež zaujímali na základě své příslušnosti k vládnoucí straně.

⁵⁰⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 113.

⁵¹⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 61 a též str. 418.

o provádění takové linie⁵²⁾ a za její nedůslednou realizaci ve vztahu mezi radou lidových komisařů a politbyrem strany se činil do určité míry odpovědným sám.⁵³⁾

Toto hledisko na rozhraničení funkcí strany a státních orgánů Lenin promítal i do oblasti zákonodárné činnosti. Vycházel z toho, že na jedné straně komunistická strana, resp. její nejvyšší orgány se vyslovují k zásadním otázkám zákonodárství, aniž by však na straně druhé zasahovaly do detailních otázek, popř. nahrazovaly příslušné státní orgány, odpovědné za vypracování právních předpisů. V této spojitosti je vhodné připomenout si Leninova slova, pronesená na X. sjezdu RKS(b) v souvislosti s otázkami, vznikajícími kolem připuštění směny v hranicích místního hospodářského obratu: „... Domnívá-li se někdo, že na tuto otázku dostane odpověď na tomto sjezdu, mýlí se. Na tuto otázku nám odpoví naše zákonodárství; naším úkolem je pouze stanovit zásadní linii...“.⁵⁴⁾

Závěrem si povšimneme otázky vztahů stranických a soudních orgánů, jejichž správné vyřešení v prvních letech sovětské moci nabylo značné důležitosti v důsledku nejasností, které vedly k vměšování stranických orgánů do rozhodování sovětských soudů při projednávání trestních věcí komunistů, končící leckdy až znemožňováním volat členy strany k soudní odpovědnosti.

S cílem překonat tyto nedostatky a vnést jasno do těchto vztahů ÚV RKS(b) vydal dne 18. srpna 1920 oběžník, v němž se promítá zásada tzv. dvojí odpovědnosti komunistů, podle níž člen strany nese odpovědnost jak před stranou cestou stranické disciplíny, tak i před státem soudní cestou. Avšak tento oběžník neřešil konkrétní otázky, vznikající v případech trestního stíhání členů strany. Proto organizačně instruktorské oddělení ÚV strany vypracovalo nový oběžník 16. června 1921, upravující vztahy mezi stranickými a justičními orgány. Tento oběžník, i když byl proniknut snahou zabránit nátlaku stranických orgánů na soudy, byl poznamenán nesprávnými tezemi: především stanovil povinnost soudů osvobodit na záruku komunisty, volané k trestní odpovědnosti, jestliže se za ně osobně zaručili komunisté zmocnění k tomu stranickým výborem (§ 4) a dále zavazoval stranický výbor, aby do tří dnů od seznámení s věcí si vytvořil závěr o její podstatě s tím, že rozhodnutí výboru se stává stranickou směrnicí pro soud a předurčuje rozhodnutí soudu (§ 5).⁵⁵⁾ Právě proti těmto ustanovením lidový komisariát spravedlnosti podal protest.

⁵²⁾ Pro ilustraci lze uvést tento příklad: v průběhu Janovské konference G. V. Čičerin a L. B. Krasin zaslali dotaz, spojený s rozhovory o uzavření obchodních smluv a smluv o koncesích (šlo o objem nakládky a překládky topiva a starého železa) a návrh znění telegrafické odpovědi mělo projednat politbyro. V. I. Lenin napsal J. V. Stalinovi: „Tento telegram (tj. návrh odpovědi — autoři) je zcela nesprávně poslán politbyru. Podobná otázka se musí rozhodnout sovětskou cestou“ (srov. Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 54, str. 250).

⁵³⁾ Srov. V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 45, str. 113–114.

⁵⁴⁾ Srov. V. I. Lenin, Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 43, str. 62.

⁵⁵⁾ Text těchto ustanovení uvádíme podle znění, citovaného v poznámkách v Polnoje sobranije sočiněnij, sv. 44, str. 563.

Je příznačné, že Lenin se plně ztotožňoval s žádostí lidového komisiátu, aby uvedené paragrafy byly zrušeny a kvalifikoval je jako škodlivé.⁵⁶⁾ Z Leninova podnětu se touto otázkou zabývalo politbyro, které dne 24. listopadu 1921 uložilo D. I. Kurskému přezkoumat oběžník celkově ve směru zvýšení odpovědnosti komunistů za obecně trestné věci a „... odstranění jakékoliv možnosti využít postavení vládnoucí strany k oslabení odpovědnosti...“.⁵⁷⁾ Jeho pokyny se staly základem nového oběžníku ÚV RKS(b) č. 202, podle něhož na komunisty volané k trestní odpovědnosti se vztahovala obecně platná ustanovení o poskytování záruk v trestním řízení a stranickým výborům bylo uloženo napomáhat vyšetřujícím a soudním orgánům v správném osvětlení trestní věci a osobnosti člena strany, jehož se týkalo vyšetřování, popř. trestní řízení. Tyto myšlenky se znovu promítly v oběžníku ÚV strany č. 248 z 22. února 1922, v němž bylo řečeno: „... V případě, kdy jednání spáchané členem RKS je nejenom porušením stranické disciplíny, ale současně i porušením zákonů sovětské moci... musí být, kromě uložení stranického trestu volán k odpovědnosti na obecných základech prostřednictvím soudních a správních orgánů sovětské moci“.⁵⁸⁾ To, jakou důležitost Lenin přidával boji proti snahám stranických orgánů oslabovat odpovědnost komunistů před státem, potvrzuje jeho žádost, aby ÚV strany prohlásil, že „... za sebemenší snahu »ovlivňovat« soudy ve smyslu »zmírnění« odpovědnosti komunistů ÚV bude vylučovat ze strany...“.⁵⁹⁾

6. V tomto článku nebylo možno — a ani jsme si před sebe nekladli takový úkol — osvětlit Leninovy myšlenky, věnované otázkám socialistické zákonnosti v plné šíři. Snažili jsme se především ukázat, jak V. I. Lenin po celou dobu, kdy stál v čele sovětského státu a rozhodující měrou ovlivňoval jak formování, tak i provádění jeho politiky, vysoce oceňoval úlohu socialistické zákonnosti a všemožně usiloval o její upevnění.

V současné době před komunistickými stranami socialistických zemí jako jeden z hlavních úkolů stojí prohlubování socialistické zákonnosti. Účinným nástrojem k splnění tohoto úkolu jsou Leninovy ideje o socialistické zákonnosti, které jsou i v dnešní době stále živé.

⁵⁶⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 44, str. 243. V druhém připsu, napsaném o 5 dní později, Lenin opětovně trvá na zrušení § 4 cit. oběžníku a připouští, aby si stranický výbor vytvořil „stanovisko“, které však může sdělit jediné ústředí s tím, že bude prověřeno ústřední kontrolní komisí (tamtéž). Máme za to, že v tomto případě se Leninovi jednalo o vytvoření „stanoviska“ po linii stranické, aniž by připouštěl ovlivňování soudu jakožto orgánu rozhodujícího o odpovědnosti občana-komunisty před státem. Správnost takového výkladu Leninova druhého připsu potvrzuje pozdější usnesení politbyra.

⁵⁷⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 44, str. 564.

⁵⁸⁾ Citováno podle V. Šapko, V. I. Lenin — sozdatel' socialističeskoj zakonnosti, Moskva 1965, str. 113.

⁵⁹⁾ Srov. V. I. Lenin, *Polnoje sobranije sočiněnij*, sv. 45, str. 53.

В. И. Ленин и революционная законность

РЕЗЮМЕ

В данной статье анализируются главные проблемы революционной законности, которым Ленин уделял большое внимание в своей теоретической и политической работе.

В. И. Ленин считал, что предпосылкой законности является существование развернутого и демократического законодательства. В статье показана роль Ленина в развитии и совершенствовании советского законодательства и характеризуются основные ленинские требования, предъявляемые к законодательной деятельности и технике.

В следующей части статьи рассматриваются вопросы, касающиеся принципов революционной законности. Ленин сформулировал требование о необходимости соблюдения приоритета правовых актов высших государственных органов, результатом которого является признание верховенства закона. Ленин также выдвинул требование о всеобщей обязательности законности, т. е. об обязательности правовых предписаний, как для граждан, так и для органов социалистического государства. Наконец, в статье исследуется вопрос о единстве законности, а именно с точки зрения ее значения в федеративном государстве и ее роли как инструмента централизованного руководства, которое в условиях применения принципа демократического централизма должно учитывать местные особенности (на этой основе авторы приходят к некоторым выводам, касающимся законодательной деятельности, правового положения местных органов и применения права).

Ленину была чужда мысль о якобы автоматическом осуществлении законности в социалистическом обществе и поэтому он постоянно добивался усовершенствования организационно-правовых гарантий законности. Ленин придавал огромное значение проверке исполнения, а также праву жалобы советских граждан, в котором видел важное орудие для укрепления законности. Без преувеличения можно сказать, что именно Ленин разработал основные принципы института права жалобы в СССР.

Роль Ленина в разработке принципов организации и деятельности советской прокуратуры показана в статье на основе анализа первоисточников, касающихся образования советской прокуратуры. Авторы статьи обращают внимание на то, что первоначальная концепция Ленина, одобренная постановлением Политбюро партии от 22 мая 1922 г., предполагала, что протесты прокурора против незаконных решений местных органов будут рассматриваться судами.

Немаловажное значение для осуществления законности имеет привлечение ее нарушителей к ответственности. Ленин неоднократно подчеркивал необходимость последовательного применения санкций в отношении каждого нарушителя, несмотря на его служебное положение и партийную принадлежность и требовал применения разных форм дисциплинарной и судебной ответственности.

В заключительной части статьи характеризуются взгляды В. И. Ленина о взаимоотношениях партийных и государственных органов и о направляющей роли партии в области законодательной и правотворческой деятельности советского государства. В качестве самостоятельной проблемы исследуется вопрос о взаимоотношениях партийных и судебных органов, причем освещается роль Ленина в борьбе против тенденции партийных органов вмешиваться в отправление правосудия.

Идеи Ленина о законности представляют эффективное оружие в борьбе за усовершенствование социалистической законности, которое является одной из главных задач коммунистических партий социалистических стран.